

**JADIDCHILIK HARAKATINING TA'LIM STRATEGIYASI: YANGI USUL
MAKTABLARIDAN MILLIY MAKTAB G'OYASIGACHA**

**ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СТРАТЕГИЯ ДЖАДИДСКОГО ДВИЖЕНИЯ: ОТ
ШКОЛ НОВОГО МЕТОДА К ИДЕЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ШКОЛЫ**

**EDUCATIONAL STRATEGY OF THE JADID MOVEMENT: FROM NEW
METHOD SCHOOLS TO THE IDEA OF A NATIONAL SCHOOL**

Andijon davlat pedagogika instituti

Ijtimoiy amaliy fanlar fakulteti

Tarix yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Maxammadsidiqov Asadbek

asadbekmaxamadsidiqov@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Turkiston jadidchilik harakatining ta'lim strategiyasi yangi usul maktablarining shakllanishidan milliy maktab g'oyasining rivojlanishigacha bo'lgan jarayon doirasida kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqotda an'anaviy ta'lim tizimini isloh qilish, savod o'rgatishning yangi usullarini joriy etish, o'quv dasturlarini kengaytirish hamda diniy bilimlar bilan bir qatorda dunyoviy fanlarni o'qitish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy va boshqa jadid namoyandalarning pedagogik faoliyati misolida darsliklar yaratish, davriy matbuotdan foydalanish, ma'rifiy jamiyatlar tashkil etish va zamonaviy pedagogik metodlarni joriy etishning milliy ta'lim tafakkurini shakllantirishdagi o'rni ochib beriladi. Shuningdek, jadidlarning bilimli, ma'rifatli, madaniyatli va jamiyat taraqqiyotida faol ishtirok eta oladigan yangi avlodni tarbiyalash haqidagi qarashlari

tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida jadidlarning ta'lim sohasidagi faoliyati faqat yangi usul maktablarini tashkil etish bilan cheklanmaganligi, balki milliy ma'rifat, yangi ziyolilar qatlamini shakllantirish va milliy maktab tizimini rivojlantirishga qaratilgan keng qamrovli strategiyaga aylanganligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: jadidchilik, yangi usul maktablari, milliy maktab, ta'lim, ma'rifat, Turkiston, darsliklar, pedagogika, milliy ong.

Аннотация: В статье исследуется образовательная стратегия джадидского движения в Туркестане, начиная с формирования новометодных школ и заканчивая развитием идеи национальной школы. Особое внимание уделяется реформированию традиционной системы образования, внедрению звукового метода обучения грамоте, расширению содержания учебных программ и включению светских дисциплин наряду с религиозными знаниями. На основе деятельности Махмудходжи Бехбуди, Мунавваркори Абдурашидханова, Абдуллы Авлони и других представителей джадидского движения анализируется роль учебников, периодической печати, просветительских обществ и новых педагогических методов в формировании национального образовательного сознания. Рассматривается также идея подготовки образованного, культурного и общественно активного поколения, способного участвовать в модернизации общества. В статье обосновывается, что образовательная деятельность джадидов не ограничивалась открытием новометодных школ, а постепенно трансформировалась в более широкую программу национального просвещения, формирования новой интеллигенции и развития национальной школы.

Ключевые слова: джадидизм, новометодные школы, национальная школа, образование, просвещение, Туркестан, учебники, педагогика, национальное сознание.

Annatation: This article examines the educational strategy of the Jadid movement in Turkestan, from the establishment of new-method schools to the development of the idea of a national school. Particular attention is paid to the reform of the traditional education system, the introduction of the phonetic method of literacy instruction, the expansion of curricula, and the inclusion of secular subjects alongside religious knowledge. Based on the educational activities of Mahmudhoja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidkhanov, Abdulla Avloniy, and other representatives of the Jadid movement, the article analyzes the role of textbooks, periodicals, educational societies, and innovative pedagogical methods in shaping national educational consciousness. The study also examines the Jadids' concept of educating a knowledgeable, cultured, and socially active generation capable of contributing to the modernization of society. The article argues that Jadid educational activity was not limited to establishing new-method schools but gradually developed into a broader program of national enlightenment, the formation of a new intelligentsia, and the advancement of the national school.

Keywords: Jadidism, new-method schools, national school, education, enlightenment, Turkestan, textbooks, pedagogy, national consciousness.

XIX asr oxiri — XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-madaniy hayotida yuz bergan muhim jarayonlardan biri jadidchilik harakatining shakllanishi bo'ldi. Ushbu harakatning dastlabki va eng muhim yo'nalishlaridan biri ta'lim tizimini isloh qilish, xalqning savodxonligini oshirish hamda zamonaviy bilimlarni keng ommalashtirishdan iborat edi. Jadidlar jamiyat taraqqiyotining asosiy shartlaridan birini ma'rifat va ta'limda ko'rdilar. Shu sababli ular faoliyatining dastlabki bosqichidayoq maktab ta'limini yangilashga alohida e'tibor qaratdilar.

Jadidlarning ta'lim sohasidagi qarashlari mavjud maktab tizimini butunlay inkor etish emas, balki uni zamon talablariga mos ravishda takomillashtirishga

qaratilgan edi. Ular an'anaviy ta'limda savod chiqarish jarayonini tezlashtirish, o'quvchilarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish va dars jarayoniga yangi pedagogik usullarni kiritish zarurligini ilgari surdilar. Shu ma'noda "usuli jadid" yoki "usuli savtiya" asosidagi yangi usul maktablari jadidchilikning amaliy ta'lim strategiyasining dastlabki bosqichini tashkil etdi. Turkistonda bunday maktablar XX asr boshlarida kengaya boshlagan, 1905-yildan esa mahalliy aholi uchun yangi usul maktablari tarmog'i sezilarli ravishda rivojlangan.

Yangi usul maktablarining an'anaviy maktablardan muhim farqlaridan biri o'qitish metodikasining yangilanishi edi. Savod chiqarishda tovush usulidan foydalanish, darslarni muayyan tartib asosida tashkil etish, o'quvchilarga tushunarli tilda bilim berish kabi yondashuvlar ta'lim samaradorligini oshirishga qaratildi. Munavvarqori Abdurashidxonovning 1907-yilda yozgan "Sababi tartib" maqolasida ham Turkiston maktablarida usuli savtiyani joriy etish va unga mos darsliklarning zarurligi haqida fikrlar bildirilgan. Jadidlarning ta'lim strategiyasi faqat maktab ochish bilan cheklanib qolmadi. Yangi maktablar uchun milliy tilda darslik va o'quv qo'llanmalar yaratish ham muhim vazifaga aylandi. Saidrasul Saidazizovning "Ustodi avval", Munavvarqori Abdurashidxonovning "Adibi avval", Abdulla Avloniyning "Birinchi muallim" va "Ikkinchi muallim" kabi asarlari yangi ta'lim tizimining o'quv-metodik asoslarini shakllantirishga xizmat qildi.

Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov va Abdulla Avloniy kabi ma'rifatparvarlar ta'lim mazmunini kengaytirish tarafdori bo'ldilar. Ularning faoliyatida geografiya, tarix, hisob, tabiiy fanlar, adabiyot va axloq kabi fanlarni o'qitish masalalari muhim o'rin egalladi. Behbudiy yangi usul maktablari uchun bir qator darsliklar yaratgan bo'lsa, Munavvarqori va Avloniy ham o'z pedagogik qarashlarini darslik va o'quv qo'llanmalar orqali amaliyotga tatbiq etdilar. Shu jihatdan jadidchilikning ta'lim strategiyasini bir necha bosqichda ko'rish mumkin: avvalo, yangi o'qitish usulini joriy etish; keyinchalik milliy darsliklar va o'quv

qo‘llanmalar yaratish; undan so‘ng maktablar tarmog‘ini kengaytirish, o‘qituvchilar tayyorlash va ta‘lim mazmunini zamonaviylashtirish. Mazkur jarayon asta-sekin ta‘limni milliy taraqqiyotning muhim omili sifatida ko‘rishga olib keldi. Jadidlarning nazarida maktab faqat savod chiqaradigan muassasa emas, balki jamiyatning kelajakdagi intellektual va ma‘naviy qiyofasini shakllantiradigan maskan edi. Shu sababli ular ta‘limni matbuot, adabiyot, teatr va ma‘rifiy jamiyatlar faoliyati bilan bog‘lashga intildilar. Natijada maktab islohoti g‘oyasi kengroq milliy ma‘rifat dasturining tarkibiy qismiga aylandi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi jadidchilik harakatining ta‘lim strategiyasini tarixiy izchillik asosida tahlil qilish, yangi usul maktablarining shakllanishi, darslikchilik va pedagogik qarashlarning rivojlanishi hamda ushbu jarayonlarning milliy maktab g‘oyasining shakllanishiga ta‘sirini ochib berishdan iborat. Tadqiqotda Mahmudxo‘ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy va boshqa jadid ma‘rifatparvarlarining ta‘lim faoliyati asosiy tahlil obyektlaridan biri sifatida ko‘rib chiqiladi.

Jadidchilik ta‘lim strategiyasining shakllanish omillari

XIX asr oxiri — XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-madaniy hayotida yuz bergan o‘zgarishlar ta‘lim tizimini yangilash masalasini kun tartibiga olib chiqdi. An‘anaviy maktab va madrasalar jamiyatning ma‘naviy hayotida muhim o‘rin tutgan bo‘lsa-da, yangi davr iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy ehtiyojlari ta‘lim mazmunini kengaytirishni talab qila boshladi. Ayniqsa, tabiiy va aniq fanlar, geografiya, tarix, hisob kabi fanlarni o‘qitish hamda savod chiqarish metodikasini takomillashtirish zarurati tobora yaqqol namoyon bo‘ldi. Ana shunday sharoitda shakllangan jadidchilik harakatining dastlabki strategik vazifalaridan biri ta‘limni isloh qilish edi. Jadidlar jamiyat taraqqiyotini, avvalo, insonning bilim darajasi va dunyoqarashi bilan bog‘ladilar. Shu sababli ular maktabni oddiy savod chiqarish maskani sifatida emas, balki jamiyatning kelajakdagi intellektual salohiyatini

shakllantiruvchi muhim ijtimoiy institut sifatida baholadilar. Jadidchilikning ta'lim sohasidagi qarashlariga Ismoil Gaspirali tomonidan Qrimda ilgari surilgan "usuli jadid" ta'lim tajribasi katta ta'sir ko'rsatdi. Ushbu metodning asosiy jihatlaridan biri savod chiqarishni tovush asosida tashkil etish, o'quv jarayonini tizimlashtirish va ta'lim mazmunini zamonaviylashtirishdan iborat edi. XX asr boshlarida bu tajriba Turkiston jadidlari tomonidan mahalliy sharoitga moslashtirila boshladi. UNESCOning Markaziy Osiyo intellektual va siyosiy tarixi bo'yicha materiallarida ham yangi usul maktablarining musulmon jamiyatini modernizatsiya qilishdagi o'rni qayd etiladi.

Yangi usul maktablarining pedagogik xususiyatlari

Jadidlarning yangi usul maktablari ta'lim jarayonini tashkil etish metodikasi bilan an'anaviy maktablardan farq qildi. Eng avvalo, savod o'rgatish jarayonida tovush usulidan foydalanish o'quvchilarning o'qish va yozishni tezroq egallashiga xizmat qilishi ko'zda tutilgan edi. Darslarning muayyan jadval asosida tashkil etilishi, o'quvchilarni yosh va bilim darajasiga ko'ra tartibga solish, ko'rgazmali vositalardan foydalanish ham yangi maktablarning muhim jihatlaridan bo'ldi. Samarqand atrofidagi Halvoyi qishlog'ida tashkil etilgan yangi usul maktabiga oid ma'lumotlar bu jarayonning amaliy ko'rinishini tasavvur qilish imkonini beradi. Mazkur maktabda geografiya, tarix, hisob, handasa va tabiiyot kabi fanlarning o'qitilgani, shuningdek, xarita va globusdan foydalanilgani haqida ma'lumotlar mavjud. Bu holat jadid maktablarida ta'lim mazmuni an'anaviy diniy bilimlar doirasidan kengayib, tabiiy va ijtimoiy fanlarni ham qamrab olganini ko'rsatadi. Biroq jadidlarning ta'lim modelini faqat "diniy ta'limdan dunyoviy ta'limga o'tish" tarzida izohlash ilmiy jihatdan biryoqlama bo'ladi. Dastlabki jadid maktablarida diniy bilimlar ham saqlanib qolgan. Asosiy o'zgarish ta'lim mazmunining kengayishi va bilimlarni berish metodikasining yangilanishida namoyon bo'ldi.

Darslikchilik — jadid ta'lim strategiyasining muhim yo'nalishi

Yangi usul maktablarini tashkil etishning o'zi yetarli emas edi. Chunki yangi metod asosida ta'lim berish uchun unga mos o'quv adabiyotlari zarur edi. Shu sababli jadidlar darslik va o'quv qo'llanmalar yaratishni ta'lim islohotining ajralmas qismi sifatida qaradilar. Saidrasul Saidazizovning "Ustodi avval" asari yangi usul maktablari uchun yaratilgan dastlabki muhim darsliklardan biri bo'ldi. Keyinchalik Munavvarqori Abdurashidxonov, Mahmudxo'ja Behbudi, Abdulla Avloniy va boshqa ma'rifatparvarlar tomonidan turli fanlarga oid o'quv adabiyotlari yaratildi. Mahmudxo'ja Behbudiyning pedagogik merosida darslikchilik alohida o'rin egallaydi. U "Risolai asbobi savod", "Risolai jug'rofiyai umroniy", "Muntaxabi jug'rofiyai umumiy", "Kitobat ul-atfol", "Amaliyoti islom", "Tarixi islom" kabi asarlarni yaratdi. Ushbu asarlarning bir qismi bevosita maktab ta'limi uchun mo'ljallangan bo'lib, o'quvchilarga diniy bilimlar bilan bir qatorda geografik, tarixiy va ijtimoiy bilimlarni berishga xizmat qilgan. Darslikchilik faoliyatining yana bir muhim jihati ta'lim tilining milliylashuvi edi. O'quv materiallarining mahalliy tillarda yaratilishi o'quvchining bilimni o'z ona tilida o'zlashtirish imkoniyatini kengaytirdi. Shu tariqa darslik jadidlar uchun oddiy o'quv vositasi emas, balki milliy ta'lim mazmunini shakllantirish vositasiga aylandi.

Mahmudxo'ja Behbudi: maktab, darslik va milliy ma'rifat

Mahmudxo'ja Behbudi jadidchilik harakatining ta'lim strategiyasini amaliy jihatdan rivojlantirgan yirik namoyandalardan biridir. Uning faoliyatida maktab, darslik, matbuot va madaniy-ma'rifiy faoliyat o'zaro uzviy bog'langan. Behbudi 1903-yildan boshlab Samarqand atroflarida yangi usul maktablarining tashkil etilishida faol ishtirok etgan. Uning pedagogik faoliyati faqat maktab ochish bilan chegaralanmagan, balki ushbu maktablarni darslik va o'quv qo'llanmalar bilan ta'minlashga ham qaratilgan. Behbudi uchun ta'lim jamiyat taraqqiyotining fundamental sharti edi. Shu sababli u maktab masalasini matbuot, kitob nashri, teatr va boshqa ma'rifiy vositalar bilan bog'ladi. "Samarqand" gazetasi va "Oyna" jurnali

orqali ta'lim, til, madaniyat, maktab va jamiyat taraqqiyoti masalalarini keng muhokama qildi. Behbudiyning pedagogik qarashlarida maktabning asosiy vazifasi shaxsni zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish, uning dunyoqarashini kengaytirish va jamiyat hayotida faol ishtirok etishiga tayyorlash bilan bog'langan. Shu jihatdan uning faoliyati jadid ta'lim strategiyasining maktab islohotidan milliy ma'rifat tizimiga tomon kengayishini ko'rsatadi.

Munavvarqori Abdurashidxonov va ta'limni tizimlashtirish

Toshkent jadidchilik muhitida Munavvarqori Abdurashidxonovning pedagogik faoliyati alohida ahamiyatga ega. U yangi usul maktablarini tashkil etish, ta'lim mazmunini takomillashtirish va o'qitish metodikasini ishlab chiqishga katta e'tibor qaratdi. Munavvarqori faoliyatining muhim jihatlaridan biri maktab ta'limini muayyan pedagogik tizim asosida tashkil etishga intilishidir. Uning "Adibi avval" va "Adibi soniy" kabi darsliklari boshlang'ich ta'limning o'quv-metodik bazasini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etdi. 1907-yilda yozilgan "Sababi tartib" maqolasida esa maktablarda usuli savtiyani joriy etish, o'quv jarayonini tartibga solish va unga mos darsliklardan foydalanish zarurati haqida fikrlar ilgari surilgan. Bu holat Munavvarqorining faoliyatida ta'lim islohoti tasodifiy tashabbus emas, balki ma'lum pedagogik qarashlarga asoslangan tizimli dastur bo'lganini ko'rsatadi.

Abdulla Avloniy: ta'lim va tarbiyaning yaxlit konsepsiyasi

Jadid pedagogik tafakkurining rivojida Abdulla Avloniy alohida o'rin tutadi. Uning qarashlarida ta'lim va tarbiya bir-biridan ajralmagan yagona pedagogik jarayon sifatida talqin qilinadi. Avloniy maktabning vazifasini faqat savod chiqarish bilan cheklamay, yosh avlodning axloqiy, ma'naviy va ijtimoiy fazilatlarini shakllantirish bilan bog'laydi. Uning "Birinchii muallim" va "Ikkinchi muallim" asarlari boshlang'ich ta'lim uchun muhim o'quv materiallari sifatida xizmat qildi. Avloniy pedagogik merosining ahamiyati shundaki, unda bilim va tarbiya o'zaro bog'langan holda ko'riladi. Bu esa jadid ta'lim strategiyasining keyingi bosqichida

“savodli inson”dan “ma’rifatli va mas’uliyatli shaxs”ni shakllantirishga bo‘lgan e’tibor kuchayganini ko‘rsatadi.

Ta’lim mazmunining kengayishi va yangi fanlarning joriy etilishi

Jadid maktablarining eng muhim yangiliklaridan biri o‘quv dasturining kengaytirilishi bo‘ldi. Tarix, geografiya, hisob, tabiiyot, handasa kabi fanlarning kiritilishi o‘quvchilarning dunyo haqidagi tasavvurlarini kengaytirishga xizmat qildi. Bu o‘zgarishlarni o‘sha davr uchun oddiy metodik yangilik sifatida baholab bo‘lmaydi. Chunki fanlar tarkibining kengayishi bilan birga ta’limning ijtimoiy funksiyasi ham o‘zgardi. O‘quvchi atrof-muhit, jamiyat, tarixiy jarayonlar va boshqa mamlakatlar haqida tizimli bilim olish imkoniyatiga ega bo‘la boshladi. Behbudiy darsliklarining mazmuni ham aynan shu tendensiyaning ko‘rsatadi. Uning geografiya, tarix va diniy mavzularga bag‘ishlangan asarlar yaratgani jadidlar ta’limni turli bilim yo‘nalishlarini o‘zaro bog‘lagan holda tashkil etishga intilganini ko‘rsatadi.

Matbuot, nashriyot va kutubxonalarning ta’lim strategiyasidagi o‘rni

Jadidlarning ta’lim faoliyatini faqat maktablar bilan cheklash to‘g‘ri emas. Maktab bilan bir qatorda gazeta va jurnallar, kitob nashri, kutubxonalar, teatr va ma’rifiy jamiyatlar ham yangi bilimlarni tarqatishning muhim vositalariga aylandi. Behbudiy faoliyatida “Oyna” jurnali va “Samarqand” gazetasi ana shunday ma’rifiy maydon vazifasini bajardi. Ularda ta’lim, maktab, til, madaniyat va jamiyat taraqqiyotiga oid masalalar muhokama qilindi. Jadidlar matbuot orqali faqat o‘qituvchilar yoki maktab o‘quvchilariga emas, balki keng jamoatchilikka murojaat qildilar. Natijada maktab islohoti jamiyatning umumiy ma’rifiy ehtiyojlari bilan bog‘landi. Bu jihatdan jadidchilik ta’lim strategiyasini maktab + darslik + matbuot + kitobxonlik + teatr kabi o‘zaro bog‘langan ma’rifiy institutlar tizimi sifatida ko‘rish mumkin.

Yangi usul maktablaridan milliy maktab g‘oyasigacha

Jadidchilik ta'lim strategiyasining eng muhim evolyutsion jihatlaridan biri yangi usul maktablari g'oyasining asta-sekin milliy maktab konsepsiyasiga aylanishidir. Dastlab asosiy e'tibor savod chiqarish metodini takomillashtirish va yangi fanlarni o'qitishga qaratilgan bo'lsa, keyinchalik ta'limning milliy tili, milliy mazmuni, darsliklari, o'qituvchilari va tarbiyaviy maqsadlari masalasi muhim strategik vazifaga aylandi. Bu jarayonda til masalasi alohida ahamiyat kasb etdi. Behbudiy 1915-yildagi "Til masalasi" maqolasida til, maktab, ilmiy va o'quv adabiyotlari bilan bog'liq masalalarni muhokama qilgan. Shunday qilib, "milliy maktab" tushunchasi faqat maktabning mahalliy aholi uchun tashkil etilishi bilan cheklanmagan. U ta'limning tili, mazmuni, metodikasi, darsliklari, o'qituvchisi va tarbiyaviy maqsadini qamrab olgan yaxlit pedagogik konsepsiyaga aylandi.

Jadidchilik ta'lim strategiyasining tarixiy bosqichlari

Yuqoridagi tahlil asosida jadidlarning ta'lim strategiyasini shartli ravishda bir necha bosqichga ajratish mumkin:

Birinchi bosqich — metodik yangilanish.
Savod chiqarishning yangi usullarini joriy etish va yangi usul maktablarini tashkil etish.

Ikkinchi bosqich — o'quv-metodik bazani yaratish.
Alifbo, darslik va o'quv qo'llanmalarini milliy tillarda yaratish.

Uchinchi bosqich — ta'lim mazmunini kengaytirish.
Tarix, geografiya, hisob, tabiiyot va boshqa fanlarni o'quv jarayoniga kiritish.

To'rtinchi bosqich — yagona ma'rifiy muhitni shakllantirish.
Matbuot, kitob nashri, kutubxona, teatr va ma'rifiy jamiyatlarni ta'lim jarayoni bilan bog'lash.

Beshinchi bosqich — milliy maktab konsepsiyasining shakllanishi. Ta'lim tili, milliy mazmun, darsliklar, pedagog kadrlar va tarbiyaviy maqsadlarni yagona tizim sifatida anglash.

Demak, jadidchilikning ta'lim strategiyasi faqat maktablarni yangilashga qaratilgan tor pedagogik islohot emas, balki jamiyatning intellektual, ma'naviy va madaniy qiyofasini o'zgartirishga qaratilgan kompleks ma'rifiy strategiya edi. Yangi usul maktablari ushbu strategiyaning dastlabki amaliy bosqichi bo'lgan bo'lsa, milliy maktab g'oyasi uning mazmunan kengaygan va takomillashgan natijasi sifatida namoyon bo'ldi.

XIX asr oxiri — XX asr boshlarida Turkistonda shakllangan jadidchilik harakati ta'lim sohasidagi islohotlarni jamiyatni yangilashning asosiy omillaridan biri sifatida qaradi. Jadidlarning maktab va maorif masalasiga bergan e'tibori tasodifiy hodisa emas, balki o'sha davrda yuzaga kelgan ijtimoiy, madaniy va intellektual ehtiyojlarning natijasi edi. Ular jamiyat taraqqiyotini bilim, savodxonlik, zamonaviy fanlarni egallash va milliy ongning rivojlanishi bilan bevosita bog'ladilar. Shu sababli yangi usul maktablarini tashkil etish jadidchilik harakatining eng dastlabki va amaliy yo'nalishlaridan biriga aylandi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, jadidlarning ta'lim strategiyasi birgina o'qitish metodini o'zgartirish bilan cheklanmagan. Uning mazmuni bosqichma-bosqich kengayib, yangi o'qitish usuli, maktab, darslik, o'qituvchi, matbuot, kitobxonlik va tarbiya kabi o'zaro bog'liq yo'nalishlarni qamrab olgan kompleks ma'rifiy tizimga aylandi. Yangi usul maktablarida tovush asosida savod chiqarish bilan bir qatorda tarix, geografiya, hisob, handasa va tabiiyot kabi fanlarning o'qitilishi ta'lim mazmunining sezilarli darajada yangilanganini ko'rsatadi.

Jadidlarning ta'lim strategiyasida darslikchilik alohida ahamiyat kasb etdi. Saidrasul Saidazizovning "Ustodi avval" asaridan boshlangan yangi avlod o'quv adabiyotlari keyinchalik Behbudiy, Munavvarqori, Avloniy va boshqa

ma'rifatparvarlarning pedagogik asarlari bilan boyidi. Behbudiyning geografiya, tarix va diniy bilimlarga oid darsliklari, Munavvarqorining "Adibi avval", "Adib ussoniy" va boshqa qo'llanmalari, Avloniyning "Birinchi muallim", "Ikkinchi muallim" kabi asarlari yangi maktablarning o'quv-metodik asosini shakllantirishga xizmat qildi. Mazkur jarayonda Mahmudxo'ja Behbudi, Munavvarqori Abdurashidxonov va Abdulla Avloniy faoliyati alohida ilmiy ahamiyatga ega. Behbudi maktab, darslik, matbuot va teatrni yagona ma'rifiy faoliyat doirasida birlashtirgan bo'lsa, Munavvarqori yangi usul maktablarini tashkil etish va ularning o'quv-metodik tizimini takomillashtirishga katta hissa qo'shdi. Avloniy esa ta'lim va tarbiyani yagona pedagogik jarayon sifatida talqin qilib, maktabning vazifasini ma'lumot berishdan tashqari, axloqiy va ijtimoiy jihatdan yetuk shaxsni shakllantirish bilan bog'ladi.

Tadqiqotning muhim xulosalaridan biri shundaki, jadidlarning ta'lim modeli an'anaviy ta'limni to'liq inkor etishga emas, balki uning zamonaviy ehtiyojlarga javob beradigan jihatlarini rivojlantirish va yangi bilimlar bilan boyitishga intilgan. Dastlabki jadid maktablarida diniy bilimlar saqlanib qolgan holda, tabiiy va ijtimoiy fanlarning o'quv dasturiga kiritilishi ta'lim mazmunining integratsiyalashgan modelini yuzaga keltirdi. Shu jihatdan jadid pedagogikasini faqat "diniy ta'limdan dunyoviy ta'limga o'tish" jarayoni sifatida baholash yetarli emas; uning mohiyati bilimlar doirasini kengaytirish va ta'lim metodikasini yangilashda namoyon bo'ladi.

Jadidlarning ta'lim strategiyasida milliylik masalasi ham tobora muhim o'rin egalladi. Dastlab savod chiqarish metodini takomillashtirishdan boshlangan jarayon keyinchalik ta'limning tili, darsliklarning mazmuni, o'qituvchi shaxsi, tarbiyaviy maqsadlar va jamiyat ehtiyojlariga mos ta'lim tizimini yaratish masalalariga ko'chdi. Shu tariqa "yangi usul maktabi" tushunchasi asta-sekin kengroq mazmunga ega bo'lib, milliy maktab g'oyasi bilan bog'landi. Ulug'bek Dolimov tadqiqotida

ham jadid maktablarida milliylik va milliyat masalalari Behbudiy, Munavvarqori, Avloniy va Fitrat faoliyatida muhim o‘rin egallagani ko‘rsatiladi.

Jadidlarning maktab islohoti matbuot va madaniy-ma‘rifiy faoliyat bilan chambarchas bog‘liq bo‘ldi. Gazeta va jurnallar orqali ta‘lim muammolarining jamoatchilik muhokamasiga olib chiqilishi, kitob va darsliklarning nashr etilishi, teatr va kutubxonalarning tashkil qilinishi ma‘rifat g‘oyalarining maktab doirasidan tashqariga chiqishiga imkon berdi. Shu ma‘noda jadidchilik ta‘lim strategiyasi faqat pedagogik islohot emas, balki jamiyatning intellektual va madaniy muhitini o‘zgartirishga qaratilgan keng ma‘rifiy dastur sifatida namoyon bo‘ldi.

Umuman olganda, jadidchilikning ta‘lim strategiyasini tarixiy jihatdan yangi metod, yangi maktab, yangi darslik, yangi pedagogik tafakkur, milliy ta‘lim konsepsiyasi tarzidagi izchil evolyutsiya sifatida tavsiflash mumkin. Yangi usul maktablari ushbu jarayonning boshlang‘ich amaliy bosqichi bo‘lgan bo‘lsa, milliy maktab g‘oyasi uning mazmunan kengaygan va takomillashgan shakli sifatida yuzaga keldi.

Shu sababli jadidlarning ta‘lim merosini faqat XX asr boshidagi maktab islohoti doirasida o‘rganish yetarli emas. Ularning pedagogik qarashlari, darslikchilik faoliyati, milliy ta‘lim tili, o‘qituvchi tayyorlash, zamonaviy fanlarni o‘qitish va ma‘rifiy muhit yaratish borasidagi tashabbuslari Turkiston tarixida zamonaviy ta‘lim tafakkurining shakllanish jarayonini anglash uchun muhim ilmiy manba bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Behbudiy M. Tanlangan asarlar / To‘plovchi, so‘zboshi va izohlar muallifi B. Qosimov. 2-nashr, tuzatilgan va to‘ldirilgan. — Toshkent: Ma‘naviyat, 1999.

2. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. — Toshkent: O‘qituvchi, 1992. — 160 b.
3. Munavvarqori Abdurashidxonov. Tanlangan asarlar / Tuzuvchi va so‘zboshi muallifi S. Ahmad. — Toshkent: Ma’naviyat, 2003. — 304 b.
4. Qosimov B. Milliy uyg‘onish: jasorat, ma’rifat, fidoyilik. — Toshkent: Ma’naviyat, 2002. — 400 b.
5. Dolimov U. Turkistonda jadid maktablari. — Toshkent: Universitet, 2006.
6. Dolimov S., Dolimov U. Jadidchilik va jadidlar pedagogikasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 1993. — 96 b.
7. Fitrat A. Tanlangan asarlar. I jild: Nasriy asarlar, dramalar. — Toshkent: Ma’naviyat, 2000.
8. Zunnunov A. Pedagogika tarixi. Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. — Toshkent: Sharq, 2004.
9. **Jadidchilik: islohot, yangilanish, mustaqillik va taraqqiyot uchun kurash.** — Toshkent: Universitet, 1999. — 240 b.
10. Yusupov M. Jadidchilik harakati va uning pedagogik-ijtimoiy mohiyati hamda tamoyillari // **Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali.** — 2026.
11. Karimova N. “Usuli jadid” maktablari va ularning an’anaviy ta’limdan farqi // **Ustozlar uchun.** — 2026. — №95. — B. 247–252.
12. Abdurashidxonov M. **Xotiralarimdan (Jadidchilik tarixidan lavhalar).** — Toshkent: Sharq, 2001.